

## Lühendatud stenogramm Ivi Proos (EAÜI) ettekandest

### VVA koostamise töörühma 14.10 kohtumine

- Olen nendel seminaridel ka varem osalenud ja tahaksin tegelikult Justiitsministeeriumile ja selle kava koordineerijatele komplimendi teha. See kaasamise protsess on olnud minu jaoks üks tõhusamaid, ja kuigi igal kohtumisel ei ole kahjuks saanud olla, siis on siin olnud väga palju võrgustiku infot, ja ma arvan, et kõigile on need kokkusaamised ja arutelud väga huvitavad. See, nagu Kaire juba ütles, et kunagi pole kohtumise lõpus eraldi arutleda jõudnudki, sest juba ettekannete järel on läinud väga sisukaks aruteluks, on tegelikult positiivne, sest näitab, et need ettekanded on osalejatele olulised.
- Ma ei esinda siin täna ühtegi avaliku sektori ametkonda ja kui ma täna mõningaid tähelepanekuid teen, mis ei ole poliitiliselt korrektsed, siis on see mõistetav, sest ma olen suhteliselt sõltumatu. Ma esindan siin Norra finantsmehhanismi projekti, mille üldteema on „Ühtse süsteemi ülesehitamine, lähisuhte vägivalla tõkestamiseks Eestis“. Projekti elluvijaks on Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, partneriteks: Sisekaitseakadeemia, Politsei- ja Piirivalveamet, Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituut, Tartu Ülikooli arstiteaduskonna polikliiniku ja peremeditsiini õppetool, Tartu Ülikooli õigusteaduskond (Avaliku Õiguse Instituut) ja Norra poolelt Resource Centre on Violence, Traumatic Stress and Suicide Prevention, Western Norway. Projekt kestab: 28.11.2013 – 31.12.2015
- Erinevaid töövaldkondi ja mõttekoolkondi esindavate inimeste arutelud ja üksteisest arusaamine on alati väga huvitav ja ühtaegu ka keeruline. Ühest ja samast asjast rääkides, kus erinevad mõttelaadid pörkuvad, juhtub ka teatud mööda rääkimist, ja seda olen ma ka siin nendel kokkusaamistel tajunud. Ilmselt on see asi, mida me ise peame teadvustama, et on loomulik, et me saame erinevalt ühest ja samast asjast aru ja ka mina olen tänase väikese mõttevahetuse jaoks püüdnud olla mõnedes küsimustes teadlikult provokatiivne.
- Ma alustan n.ö riigi prioriteetidest. Riigikogus on heaks kiidetud kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018, kus on prioriteediks seatud perevägivald ja eelkõige korduv vägivald. Sotsioloogina näen eelkõige seda, et meie kõik, kes me selles teemas tahame kaasa rääkida, peaksime esitama endale vähemalt 3 küsimust. Esiteks, mida see tähendab, kui riigil on niisugune prioriteet perevägivald kui kuriteo liigi vähendamiseks ja mis sellega kaasneb? Teiseks, millised õiguslikud regulatsioonid muutuvad ja milline on ühiskonna (avalikkuse) ja erinevate ametkondade sotsiaalne valmisolek seda kõike n.ö prioriteedina vastu võtta ja kolmandaks, majandusnimene minus sunnib alati küsima, mis prioriteetid riigile maksma lähevad ja kas riigil erinevates ametkondades selleks piisavalt ressursse on?
- Ja siit tulevad erinevad vaatepunktid. Mõtlemist muudab tulemuslikumaks võrdleva analüüsi meetod. Võttes mitu süsteemi korruga vaatluse alla, on võimalik saada täiendavat informatsiooni ja mõtlemisainest. Perevägivald regulatsioonide ilmestamiseks saab paralleelseks võrdlusmudeliks seada näiteks liiklusjuhtumid ja liikluskuritegevuse. Võib küsida, miks liiklus, sest perevägivald ja liiklus on teineteisest sama kaugel kui öö ja päev? Mõlemad valdkonnad on Politsei- ja Piirivalveameti seisukohalt prioriteetid ja lisaks on liiklusjuhtumite ja -kuritegevuse jälgimiseks ja regulatsiooniks ning karistusteks üles ehitatud tõhus ja hästitoimiv mudel. Seega võrdleme perevägivalda ja liiklusrikkumisi kui kahte erinevat mudelit ja regulatsiooni. Liikluskuritegevus on suhteliselt lihtsalt mõõdetav, ja seega ka kergemini ja selgemalt analüüsiv ning avalikkusele paremini mõistetav. Ühiskonna valdkonnad, mida reguleeritakse osaliselt karistustega peavad olema analüütiliselt selged ja põhjuse ning tagajärje seosed arusaadavalt põhjendatud. Liiklusrikkumiste puhul on eksimuse fikseerimine lihtne, mõõdame kiirust ja mõõdame kainust ja otsuse tegemine elik rikkuja karistamine on lihtne ja põhjendatav. Kiirusemõõtmisel robotite osakaal üha kasvab ja sellega koos muutuvad ka prioriteetid. Kuna kiiruseületamist on lihtne mõõta, siis võib otsustajatel kujuneda arusaam, et kiiruse ületamine on kõige olulisem tegur liikluskäitumise mõjutamisel, sest selles valdkonnas on kõige enam karistusi (rahalisi trahve jm. karistusi). Sotsioloogina arvan, et selline arusaam

võib olla üheplaaneline ja ekslik. Kiiruseületajaid üha sagedamini karistades, kuna kiiruseületamist on lihtne mõõta, ei tähenda, et üldine liikluskultuur oluliselt paraneks. Tänavapildis on endiselt autojuhid, kelle jaoks suunatud „ei ole olemas“, kes kasutavad tipptunnil ühistranspordi radasid jne. Ehk siis autojuhtide üldine mõtlemiskultuur ja liiklusviisakus ei parane, ükskõik kui palju teda kiiruseületamise eest karistada. Mõtlemine nüüd veidi, kui täpselt ja usutavalt on perevägivalda juhtumid fikseeritavad võrreldes liiklusrikkumistega. Kuivõrd tehakse üldse pingutusi, et perevägivalda tegelikult mõõta? Kui me neid jõupingutusi ei tee, siis kuivõrd adekvaatne on mõtte muuta perevägivalda vähendamine prioriteetseks suunaks? Tahame muuta prioriteediks olulise nähtuse ühiskonnas, mis on aga raskesti mõõdetav. Piltlikult, teate kõik nukumajasid, millega lapsed mängivad ning mille katus on eemaldatav ja kõik seinad on läbipaistvad. Liikluskuritegevus ja liiklusjuhtumid kokku ongi nagu see nukumaja, avatud ruum täisvaatega ülalt ja külgedelt. Perevägivald võrdlusena on „must kast“. Me teame sisendit, nendeks on pereliikmed ja näeme väljundit, märkame ohvreid ja aimame midagi vägivallatsetest ja perevägivaldast. Enamikel juhtudel puudub võimalus mõista, mis mustas kastis on toimunud. Et veidi selgust tuua, üritame klassifitseerida ohvreid ja vägivallatsetajaid. Anname perevägivalda juhtumitele soolise mõõtme, tõdedes, et naised on tunduvalt sagedamini vägivalla ohvrid kui mehed. Suhtega 9:1 naisohvrite kahjuks. Samas on meie arusaamades ja mõtlemiskultuuris juhtumõte, et kui ohver tahab (politsei eest) varjuda või (vägivallatsetaja eest) peitu pugeda, siis tuleb seda igati toetada ja soosida. Naiste varjupaikade ja ohvriabi kaasabil loome ohvritele „varjendeid“ ja loodame pühas usus, et see on parim regulatsioon perevägivalda vähendamiseks. Kindlasti on võimalik sellisel viisil osa ohvreid jõustada, andes neile uusi teadmisi ja psühholoogilist tuge oma elu muutmiseks. Tegelikult puudub meil aga andmebaas ja analüütiline ülevaade selle kohta, kui paljusid perevägivalda ohvritest tulemuslikult jõustati. Ehk siis milline osa ohvritest suutis perevägivalda spiraalist väljuda. Kutsun teid kaasa mõtlema, kui perevägivalda vähendamine on riigi prioriteet ja perevägivalda juhtumid leiavad aset „mustas kastis“, siis me peame selle jälgimise ja reguleerimise mehhanismi teistmoodi üles ehitama. Millisel viisil, on omaette küsimus ja nõuab suurt mõtlemistööd ning avalikke diskussioone. Peame Eesti ühiskonnas leidma konsensusse, kas ja kuivõrd me tolereerime perevägivalda ja kui palju eraldame ressursse ohvrite kaitsmiseks ja vägivallatsetajate mõjutamiseks. Kindlasti on üks raskemaid ülesandeid ületada mõtlemise barjääre inimestes endis, ohvrites, vägivallatsetajates ja kindlasti ka inimestes, kes pole perevägivaldaga isiklikult kokku puutunud. Pakun väikese mõtlemismängu: me kõik oleme kuulnud autotootjate lubadust, et lähitulevikus on meie käsutuses „targad autod“. Kui juht istub rooli, siis ta peab andurisse puhuma ja tark auto ei käivitu, kui juht ei ole kaine. Kontrollige oma mõtlemist, kas kiidate „targa auto“ mõtte ja regulatsiooni heaks või arvate, et jälle tahetakse mingis valdkonnas inimõigusi rikkuda? Usun, et enamikule siin auditooriumis viibijatele tundus mõtte „targast autost“ hea mõttena.

- Pakun ka teise mõtlemismängu „targast kodust“. Me kõik teame, et alkoholism ei ole perevägivalda põhjus, aga alkohol suurendab vägivallajuhtumi tõenäosust. „Tark kodu“ toimib samas suunas kui tark auto. Koduüksel on indikaatoriga lukk, et alkoholi tarbinud inimene (kokkulepitud promillidest alates) ei saa oma võtmega koduükselt siseneda enne, kui on saanud nõusoleku teistelt pereliikmetelt, kes oskavad hinnata tema ohtlikkust teistele pereliikmetele. Kontrollige palun oma hoiakut, kas mõtte tundus teile jabur või piltlikult öeldes kirjutate alla „targa kodu“ regulatsioonile? Oleme oma projekti raames Tartu Ülikooli juristidega vaielnud, kas oleks mõeldav näiteks selline regulatsioon, kus politseipatrull läheb perevägivalda juhtumiga seoses väljakutse peale sündmuskohale ja fikseerib kohapeal vägivallatsetaja ja vajadusel ka ohvri joobe kohustuslikus korras. Juristid kalduvad arvama, et selline tegevus inimeste kodudes oleks vastuolus inimõigustega. Samuti peab ohvri olema õigus keelduda võimalusest, et politseiuurija hakkaks juhtumit edasi menetlema. Jälle inimõiguste teema. Kas siin üldse on diskussiooni koht? Ja kui me selles suunas diskussiooni avada ei saa, kuidas me saame siis eeldada, et suudame perevägivalda ennetamise muuta riiklikuks prioriteediks. Me ei saa perevägivalda juhtumeid isegi fikseerida, kui see kõik, mis kodudes toimub, on inimõigustega vastuolus. Väga huvitav ja täna juba toimiv regulatsioon

on hasartmängusõitlaste puhul. Sõitlased saavad ennast vabatahtlikult nimekirja panna ja neid ei lasta kasiinodesse sisse. Jälle üks huvitav analoogiamudel, kus inimesed vabatahtlikult oma pahega võitlevad. Vabatahtlikkuse põhimõtet saab kaaluda ka „targa kodu“ puhul, kui vägivallatseja aktsepteerib oma vägivaldsust kui pahet ja keelab endale koju sisenemise, kui on jooles. Kui kaalukausil on vägivalda eest karistamine ja vabatahtlik keeld ebakainena oma koju siseneda. See võiks olla edasimõtlemise koht.

- Veel üks mõte, mis haakub sellega, et perevägivalda vähendamine on riigi prioriteet ja samuti hakkab lähitulevikus kehtima uus lastekaitse seadus. Kõik see eeldab põhimõtteliselt uut paradigmat lastekaitstes, aga kindlasti ka avalikkuse ettevalmistamist olulisteks muutusteks. Kui peres on vägivalda juhtumid ja korduvad juhtumid, siis täiskasvanud pereliikmetel on võimalus vabalt valida, kuidas nad oma suhet edasi reguleerivad. Kui aga peres on alaealised lapsed, kes ei saa iseseisvalt otsustada vägivaldsesse peresse kuulumist? Lapsed ei oska mõtestada, kuidas vägivaldses peres elamine mõjutab nende isiksust ja nende tulevikku. Nad ei tea, et vägivaldses peres kogetud käitumismustrid mõjutavad sageli nende elu tulevikus, sest nad on alateadlikult omandanud ohvri või vägivallatseja rolli ja hakkavad seda täiskasvanuna järgima. Avalikkust tuleks senisest enam taolistest olukordadest teavitada ja koos sellega muuta avalikke hoiakuid suhtumises perevägivalda. Lastega peredes on ka praeguste seaduste ja regulatsioonide järgi vägivald vähem tolereeritud, kuid neid positsioone tuleks oluliselt tugevdada eelkõige avaliku diskussiooniga ja juhtumeid avalikult ja ausalt analüüsides
- Veel üks viide, jälle poliitiliselt ebakorrektnel, kui oluline on selgitada avalikkusele seaduste toimeid ja mõjusid. Näitena seadus, mis kehtestab nn. emapalga. See oli igati hea regulatsioon ja andis emadele pooleteiseks aastaks kindlustunde, säilitades nende palga. Pikaajaliste kodulaenudega seotud pered said oma laenumakseid tasuta, tundmata hirmu, et üks laenu osapool kaotab seoses sünnitusega võimaluse laene tasuta. Ühiskonnas on paratamatu, et heade regulatsioonidega võivad kaasneda ka ebasoovitavad kõrvalnähtud. Nii juhtus ka emapalga kehtestamisel. Tekkis perede ja/või naiste sihtgrupp, kes kasutavad emapalka kui uut laadi „teenistust“ ehk püsisissetulekute saamist. Seda on ebamugav välja öelda, aga väike sihtrühm naisi muutusid „sünnitusmasinateks“, et kindlustada pooleteiseks aastaks omale püsisissetulek. Selle üldistusega tuleb olla hästi ettevaatlik. Keegi ei oska täpselt hinnata, kui suur on selliste naiste või perede sihtrühm, samuti on nende kindlakstegemine keeruline ja subjektiivne. Kui tähelepanelikult analüüsida Eesti Päevalehe ajakirjaniku Kadri Ibruse artikliteseeriat perevägivalda juhtumitest, kumab läbi, et selliseid peresid Eestis on. Hästi raskes olukorras on omavalitsuste sotsiaaltöötajad, lastekaitse spetsialistid ja piirkonna konstaablid. Nemad peaksid justkui sellistes peredes elavad lapsed, kes kasvavad ilma piisava vanemliku hooleta, välja selekteerima ja lahendusi otsima. Kas nad aga julgevad ja oskavad sellist teemat üldse avalikult välja öelda, kui avalikkus ise seadustest tulenevaid väärnähtusi ei taha teadvustada. Ja avalikult on seaduste negatiivsetest kõrvalmõjudest raske rääkida, sest teema on poliitiliselt ebakorrektnel ja ajakirjanikel tekib kohe tahtmine ühele või teisele seadusele „erakondlik nägu“ anda. Seaduste kõrvalmõjud on koht, kus võiks avalikkust kutsuda mõttevahetusele, aga kes seda algatama peaks? Ükski ametkond seda kindlasti ei tee, need on poliitiliselt tundlikud teemad. Tõsiselt üllatav ja isegi veidi müstiline oli, milline kirglik mõttevahetus tekkis Eesti ühiskonnas kooseluseaduse ümber. See näitab, et Eesti ühiskond on teatud küsimustes valmis ja tahab põhjalikke diskussioone. Perevägivalda temaatika väga laias spektris on kindlasti selline valdkond, kus Eesti ühiskond vajab diskussiooni ja on aruteludeks valmis. Peab jätkuma julgust perevägivaldast ausalt ja täpselt rääkida. Kõigepealt on aga vaja vägivaldajuhtumite andmebaasi, et oleks perevägivalda analüüsida sotsiaalsetele parameetritele tuginedes.
- Lõpetuseks tahaksin rääkida veel ühest momendist, mida mina olen tundnud või mis mind siin nendel kokkusaamistel on kõige enam murelikuks teinud. Kui perevägivald ja sellega tegelemine on riigi prioriteet, kas peab siis selle kohta olema ka ühtne andmebaas või register? Mitte ainult kuritegude kohta, aga üldse nende juhtumite kohta, mis võivad areneda niisuguseks juhtumiks, millel on kuriteo koosseis. Kindlasti peaks ka perevägivalda osas liikuma kvaliteetsete andmebaaside poole nagu on liiklusrikkumiste register. Eelmisel korral

mind väga hämmastas see, kui ohvriabi inimene rääkis sellest, et kogu süsteem on üles ehitatud kliendikeskselt. Kui tuleb ohver ja ütleb, et ta ei taha, et see info kuhugi läheb, siis see info jääbki varjatuks. Kui luuakse üleriigiline nõukogu, kes hakkab uurima üliraskeid, surmaga lõppenud perevägivalda juhtumeid, siis üldjuhul jooksevad vastutuse „niidid“ inimesteni, kes töötavad kohalikes omavalitsustes (sotsiaaltöötajad ja lastekaitse spetsialistid) ja piirkonna konstaabliteni. Need on spetsialistid, kes nägid või vähemalt teadsid selliseid perekondi ja justkui ei osanud õigel ajal ja vajalikul määral vägivallale reageerida. Aga nüüd minu küsimus: kui sotsiaaltöötajad ja piirkonna konstaablid ei saa piisavalt infot vägivaldsete perede kohta. Ohver on olnud naiste varjupaigas, suhelnud ohvriabi töötajaga või on juhtum pööratud lepitusmenetlusse ja ohvri nõudmisel ei jõua info kohalikku omavalitsusse ja piirkonna konstaablini. Kuidas saavad sotsiaaltöötajad, lastekaitsjad või piirkonna konstaablid sellisel juhul vastutada? Ei ole juhtumikeskset ühtset infosüsteemi ja kindlasti jääb väga palju perevägivalda juhtumitest nn. „hämara alale“, mille korrashoiu eest ei vastuta ükski ametkond. Selline olukord on tõsine murekoht, kus süsteem katkeb, kus infovahetus katkeb ja tegelikult tagasisidet juhtumite kohta ei teki. Eelnevat võib käsitleda tähelepanu juhtimisena mõnede olulisematele barjääridele meie mõtlemises ja viitamises ametkondadevahelise ühtse infosüsteemi nõrgale toimimisele.